

УДК 026:63](477):025.5-057.85/.86:63

В. В. Дерлеменко, *д-р пед. наук, заступник директора з наукової роботи Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук*

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОЇ НАУКИ, ОСВІТИ І ПРАКТИКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ БІБЛІОТЕКАМИ УКРАЇНИ

У статті йдеться про організацію Державною науковою сільськогосподарською бібліотекою Української академії аграрних наук інформаційно-бібліотечного забезпечення аграрної науки, освіти і практики сільськогосподарськими бібліотеками. Значну увагу приділено роботі з бібліотеками ВНЗ I–IV р. акр. аграрного профілю та співробітництву з Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: *Державна наукова сільськогосподарська бібліотека Української академії аграрних наук, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського, наука, освіта, практика, співробітництво.*

Подальше удосконалення науково-інформаційного забезпечення всіх галузей виробництва залежить від адекватного осмислення ролі і місця бібліотек та інтеграції їх у світовий ринок інформаційних ресурсів і послуг через професійне використання телекомунікації та інформаційних технологій.

Державна наукова сільськогосподарська бібліотека Української академії аграрних наук (ДНСГБ УААН) була заснована у листопаді 1921 р. у м. Харкові як службова книгозбірня Народного комісаріату земельних справ України. На той час її фонд налічував лише 1 007 примірників. У 1930 р., згідно з рішенням Ради народних комісарів УСРР «Про реконструкцію сільськогосподарської дослідної справи», бібліотека увійшла до мережі республіканських науково-дослідних інститутів та установ України. Упродовж свого функціонування вона багато разів змінювала свою назву, але завжди залишалася науковим центром. Сучасна назва закладу визначена постановою Кабінету Міністрів від 29 жовтня 2003 року № 1697 «Про створення Державної наукової сільськогосподарської бібліо-

теки Української академії аграрних наук» та відповідним Наказом УААН від 6 листопада 2003 р. № 109 [1].

Маючи мільйонний фонд книг, газет, журналів та інших документів, ДНСГБ УААН сьогодні посідає третє місце у світі серед бібліотек аграрного профілю. В Україні вона виконує функції спеціальної книгозбірні загальнодержавного значення; науково-дослідного, науково-інформаційного та науково-методичного центру бібліотек сільськогосподарської галузі; головної національної книгозбірні сільськогосподарської та лісогосподарської літератури; провідної галузевої бібліотеки-депозитарію; комплексного наукового бібліотечно-бібліографічного та інформаційного центру.

Як науковий центр, ДНСГБ УААН розробляє наукові засади інформаційної підтримки та бібліотечно-бібліографічного обслуговування науковців і фахівців галузевих науково-дослідних установ; вищих навчальних закладів аграрного профілю всіх рівнів акредитації та осіб, які в них навчаються; дорадчих служб і регіональних центрів наукового забезпечення аграрно-промислового виробництва (АПВ); інших користувачів сільськогосподарської інформації.

Значна увага при цьому приділяється таким теоретичним і практичним проблемам:

- удосконаленню роботи мережі сільськогосподарських бібліотек України;
- книгознавству, бібліотекознавству та бібліографознавству;
- історії науки і техніки;
- історії аграрної науки.

Бібліотека, як і належить науково-дослідній установі, здійснює фундаментальні і прикладні дослідження. З 2006 р. вона бере участь у розробці науково-технічної програми УААН «Науково-методологічні та організаційні засади маркетингу інновацій та інноваційного провайдингу в АПВ» на 2006–2010 рр. – зокрема, підпрограми 3: «Розробити методологію науково-консультаційного забезпечення трансферу інновацій АПВ», де в частині завдань 2-го рівня йдеться про необхідність створення:

- системи розповсюдження науково-технічної, кон'юнктурно-економічної та патентної інформації;
- пакету навчальних програм підвищення кваліфікації керівників і спеціалістів АПК шляхом організації стаціонарного та дистанційного навчання в регіонах.

Над реалізацією зазначеної програми працює багато науково-дослідних установ (НДУ) УААН. Враховуючи наявні можливості і профіль діяльності, Бібліотека робить значний внесок у виконання поставлених завдань, розробляючи систему розповсюдження довідково-бібліографічної літератури на допомогу пошуку і одержанню науково-технічної сільськогосподарської інформації, а також Програму курсів підвищення кваліфікації керівників і спеціалістів АПК під назвою «Організація розповсюдження науково-технічної інформації регіональними центрами наукового забезпечення АПВ». Зазначені теми отримали номер державної реєстрації.

У межах Програми 32, підпрограми III «Науково-консультаційні послуги та сільськогосподарське дорадництво» наукову роботу Бібліотеки було спрямовано на виконання таких завдань, які отримали номери державної реєстрації, так само, як й інші названі нижче теми: «Розробка Концепції розвитку сільськогосподарських бібліотек України», «Розробка сучасного механізму забезпечення працівників галузі сільськогосподарською науково-технічною інформацією».

Окрім того, працівниками ДНСГБ УААН також виконуються інші науково-технічні проекти, а саме:

1. Розробка і створення віртуальної сільськогосподарської бібліотеки, електронної мережі бібліотек УААН, інтегрованої у мережі академічних та інших бібліотек України.
2. Дослідження історії започаткування, становлення та розвитку дослідної сільськогосподарської справи в Україні.
3. Розробка наукових засад моніторингу інформаційного забезпечення аграрної науки України в умовах реформування АПК.
4. Розробка моделі типізації природно-кліматичних, економіко-екологічних та соціально-демографічних умов сільськогосподарського виробництва за регіонами країни.
5. Дослідження еволюції розвитку ґрунтообробного знаряддя.
6. Розробка інформаційно-аналітичних матеріалів експортних можливостей технічних культур.
7. Вивчення потенціалу наукових установ УААН.
8. Розробка і створення національного електронного банку даних рідкісних друкованих видань і стародруків на основі вивчення видового і кількісного складу книжкових колекцій сільськогосподарських бібліотек.

На початку 2007 року зареєстровано ще дві теми, над якими співробітники ДНСГБ УААН працюватимуть до 2011 р., а саме «Наукові основи удосконалення інформаційно-бібліотечного забезпечення аграрної галузі» та «Історія становлення і діяльності науково-дослідних установ та освітніх закладів аграрного профілю в Україні». Наукова робота Бібліотеки не була б такою плідною без унікальної за своєю повнотою й універсальністю за змістом колекції галузевих вітчизняних й іноземних видань з ХІХ по ХХІ ст. 25 мовами світу, обсяг якої сьогодні, як було зазначено вище, перевищує 1 млн одиниць зберігання, якими щорічно користується понад 20 тис. читачів. Незважаючи на недостатнє фінансування та незначну кількість видань сільськогосподарської тематики, що виходять друком в Україні, фонди Бібліотеки у поточному році збагатилися більше ніж на 5 тис. примірників. Основними джерелами поповнення основного фонду Бібліотеки є обов'язковий примірник (28,3%), вітчизняний і міжнародний обмін (22,2%), обмінні фонди великих бібліотек (10,6%), міжнародні структури, міністерства, держкомітети та інші організації (12,8%). Решта – видавництво «Аграрна наука», дари зарубіжних наукових товариств та оргкомітетів міжнародних конференцій тощо.

У ДНСГБ УААН оперативно виконуються замовлення читачів, постійно вдосконалюються форми і методи їх обслуговування, систематично проводяться масові заходи: Дні інформації про нові надходження наукової літератури в приміщенні Української академії аграрних наук, Дні інформації та Дні спеціаліста в науково-дослідних установах Академії. Найактивніше в цьому плані ДНСГБ УААН співпрацювала з бібліотеками Інституту розведення і генетики тварин, Інституту бджільництва, Інституту ветеринарної медицини, Інституту агроєкології та біотехнології, Інституту рибного господарства, Національного аграрного університету. Для молодих учених організовувались Дні аспіранта та зустрічі з відомими ученими сільськогосподарської галузі. Середньорічний статистичний показник кількості читачів у Бібліотеці залишається стабільним. Лише в останні роки послугами ДНСГБ УААН скористалися 25 642 читача. За цей же період загальна кількість відвідувань становила 31 385, книговидача – 740 256 примірників.

ДНСГБ УААН є офіційно визнаним науково-методичним центром для 273 бібліотек УААН, Міністерства аграрної політики

України. Серед них – бібліотеки 73 науково-дослідних інститутів та 65 державних науково-дослідних станцій мережі УААН та ще 135 бібліотек вищих навчальних закладів I–IV р. а. системи Міністерства аграрної політики України. У книжкових колекціях сільськогосподарських бібліотек України налічується близько 19 млн назв книг, газет та журналів. Тут зосереджена основна джерельна база сільськогосподарської науки і практики агропромислового виробництва. Цими фондами користуються понад 500 тис. читачів, серед яких – парламентарії і урядовці, науковці і фахівці, професорсько-викладацький склад закладів освіти та особи, що в них навчаються, фермери та інші землекористувачі і землевласники, бізнесмени та інші. Вони щорічно одержують у користування понад 20 млн видань.

Сьогодні сільськогосподарські бібліотеки України згруповані у територіальні об'єднання, які є в АР Крим та всіх областях України. Для надання їм дієвої підтримки використовуються всі форми методичної допомоги – аналіз діяльності, розробка методичних матеріалів, організація і проведення семінарів, консультування з виїздом на місце. Для працівників бібліотек, які не мають бібліотечної освіти, проводяться стажування у структурних підрозділах ДНСГБ УААН, організуються постійно діючі курси бібліотечних працівників сільськогосподарських бібліотек, які видають посвідчення встановленого зразка.

ДНСГБ УААН створює власні електронні продукти. Серед них – «Бібліотеки – суспільству. Аграрні науки» та «Національна база даних з історії становлення і розвитку НДІ та інших установ і організацій УААН». Сьогодні вони не лише розповсюджуються на CD-ROM, але й знайшли своє місце на веб-сайті «Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН» (www.bibl@dnsgb.kiev.ua). Бібліотека готує і видає щоквартальні випуски «Бюлетеня Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук» та реферативного журналу «Агропромисловий комплекс України» [2]; науково-допоміжні ретроспективні бібліографічні показники з окремих питань сільського господарства, історії аграрної науки, сільськогосподарської бібліографії, а також інші наукові публікації – в першу чергу монографії. ДНСГБ УААН бере участь у підготовці і виданні міжвідомчого збірника наукових праць «Історія української науки на межі тисячоліть»,

сама видає електронне наукове фахове видання – міжвідомчий тематичний збірник «Історія науки і бібліографістика» (зараз готується четвертий випуск).

З метою удосконалення діяльності ДНСГБ УААН як наукової інформаційно-бібліотечної установи введено посаду заступника директора з наукового менеджменту та маркетингу; створено відділ координаційної роботи та впровадження наукових розробок; розширено коло діяльності науково-методичного відділу, який перетворився на відділ розробки науково-методичних засад організації роботи сільськогосподарських бібліотек та архівів науководослідних установ УААН. Згідно з рішеннями Президії УААН та Міністерства науки і освіти України, у 2002 р. при ДНСГБ УААН відкрито аспірантуру, в якій підготовлено і захищено 17 дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки і техніки. Нині при аспірантурі Бібліотеки готують кандидатські дисертації 38 аспірантів та здобувачів наукового ступеня. Нещодавно до аспірантури додалася докторантура, де на сьогодні здійснюється підготовка чотирьох докторських дисертацій. Науковий кадровий потенціал Бібліотеки становить 11 докторів і 11 кандидатів наук. До цього слід додати, що 33 особи працює на наукових посадах. Всього ж у Бібліотеці – 93 працівники.

Зусилля колективу спрямовуються на максимальне задоволення науково-інформаційних і бібліографічних потреб та запитів читачів; розробку теоретичних засад історії аграрної науки; підвищення ролі ДНСГБ УААН як науково-методичного центру сільськогосподарських бібліотек України.

На виконання відповідних рішень Президії УААН вживаються заходи щодо поліпшення надання працівникам аграрної галузі держави світової науково-бібліографічної інформації. Відповідно до затвердженої у 2005 р. УААН «Концепції розвитку сільськогосподарських бібліотек України» та схваленої Комітетом із питань культури і духовності Верховної Ради України і зареєстрованої як законопроект «Концепції розвитку інформаційно-бібліотечної справи в Україні» (26.01.04. № 5035) розроблено необхідні інструктивно-методичні та регламентуючі документи як для внутрішнього бібліотечного користування, так і для мережі сільськогосподарських бібліотек України, придбано

потужний сервер та 10 комп'ютерів для створення локальної мережі робочих станцій, інтегрованої через Інтернет у світовий інформаційний простір; підготовлено проект «Концепції порталу «Українська академія аграрних наук»; освоюється ліцензійний пакет прикладних програм «ІРБІС» тощо. Розроблено систему реферативно-аналітичного забезпечення АПК. Основною ланкою цієї системи є: реферативний журнал «Агропромисловий комплекс України» та його тематичні випуски. Лише спільно з Інститутом гідротехніки і меліорації впродовж 2001–2007 рр. видано 6 спецвипусків реферативного журналу, у 29 рубриках котрого подано близько 4,5 тис. анотацій наукових публікацій. Електронна версія реферативного журналу також сприяє більш повному і широкому ознайомленню науковців, фахівців і виробничників агропромислового комплексу з останніми досягненнями аграрної науки. На запити читачів здійснюються:

- реферативні огляди різних напрямів розвитку аграрної науки;
- індивідуальне забезпечення науково-інформаційних потреб провідних науковців галузі;
- надання науково-бібліографічної інформації в режимі «Запит-відповідь».

З метою організації і проведення галузевих комплексних наукових досліджень, зокрема з проблеми започаткування, становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні, у структурі установи функціонує Центр історії аграрної науки. Останнім часом здійснювалися дослідження за темою «Історія аграрної науки в установах та особах». Метою цих досліджень є вивчення історії аграрної науки України, наукових напрямів її розвитку, які віддзеркалюються у різноманітних джерелах і архівних фондах періодичної преси, статистичних матеріалів, наукової літератури [3]. Створена на CD-ROM «База даних з історії започаткування, становлення і розвитку НДУ, організацій Української академії аграрних наук, Мінагрополітики України та навчальних закладів аграрного профілю».

Підготовлена низка монографій та інших наукових видань. Назвемо лише кілька з них. До 75-річчя Української академії аграрних наук видано 8 наукових праць:

– Науковий потенціал Української академії аграрних наук : монографія. – К. : Аграрна наука, 2005.

– Українська академія аграрних наук. Персональний склад (1990–2004 рр.) : біографічний довідник. – К. : Аграрна наука, 2006.

– Академік М. І. Вавилов і розвиток аграрної науки в Україні : історико-бібліографічний збірник. – К. : Аграрна наука, 2005.

– Аграрна наука: розвиток та досягнення : монографія. – К. : Аграрна наука, 2006. – 470 с. – (Серія «Сільське господарство України від минулого до сьогодення» ; т. 4.).

– Вергунов, В. А. Нариси з історії аграрної науки, освіти та техніки : зб. наук. праць. – К. : Аграрна наука, 2006.

– Сільськогосподарський науковий комітет України (1918–1927) : зб. док. і матеріалів. – К. : Аграрна наука, 2006.

– Всеукраїнська академія сільськогосподарських наук (1931–1936) : зб. док. і матеріалів. – К. : Аграрна наука, 2006.

– Українська академія сільськогосподарських наук (1956–1962) : зб. док. і матеріалів. – К. : Аграрна наука, 2006.

Видавалися й інші наукові роботи, наприклад:

– Україна в умовах столичинської аграрної реформи : монографія. – К. : ННЦІАЕ, 2006.

– Сільське господарство України – від минулого до сьогодення : монографія. Т 1–4. – К. : Аграрна наука, 2005–2006.

– Звіт про науково-дослідну роботу: «Розвиток с.-г. дослідної справи в Україні: історичний аспект (заклучний)». – К. : Аграрна наука. – 2006.

Значна увага приділяється виданню біобібліографічних покажчиків у таких серіях: «Академіки Української академії аграрних наук», «Біобібліографія вчених-аграріїв України», «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» [4] тощо. Всього у цих серіях видано понад 80 науково-допоміжних біобібліографічних покажчиків, присвячених відомим ученим-аграріям: Михайлу Васильовичу Зубцю, Віктору Петровичу Ситнику, Петру Трохимовичу Саблуку, Анатолію Миколайовичу Головку, Валерію Івановичу Глазку та іншим.

Інформаційно-бібліографічна діяльність Бібліотеки здійснюється на основі вивчення інформаційних потреб і запитів науковців та фахівців АПК. Зокрема, на основі вивчення інформаційних потреб аграрної науки та виробництва була сформована «Тематика інформаційного супроводу пріоритетних напрямів розвитку

АПК», за якою відстежувався, аналізувався та систематизувався потік нових надходжень до Бібліотеки з метою формування інформаційних блоків для тематичних добірок, аналітичних довідок та наукових доповідей. Лише нещодавно підготовлено дев'ять тематичних добірок із пріоритетних напрямів розвитку АПК та 183 письмові бібліографічні списки. Добиралися матеріали для індивідуального та групового науково-бібліографічного інформування науковців та фахівців (12 тем, 117 назв). Оперативне довідково-бібліографічне обслуговування та надання вченим і спеціалістам необхідної інформації виконувалося у режимі «запит-відповідь». Надано понад 81 тис. усних бібліографічних довідок, у тому числі тематичних – 32 тис., уточнювальних – 7 тис. Значне місце в інформаційно-бібліографічній діяльності Бібліотеки відводилося одній із традиційних форм – підготовці поточних, ретроспективних науково-допоміжних бібліографічних покажчиків. Зокрема, до 1998 р. виходили випуски покажчиків «Нові сільськогосподарські книги» та «Генетика, селекція і насінництво сільськогосподарських культур». З 1999 р. спільно з Національною парламентською бібліотекою України та Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського започатковано нове видання поточного бібліографічного посібника «Сільськогосподарська книга». Сьогодні здійснюється видання науково-допоміжних бібліографічних покажчиків «Українська сільськогосподарська книга з фондів ДНСГБ УААН». Вже видано 8 випусків, що охоплюють період із 1868 по 1945 рр. Започатковано науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Аграрна наука в Україні: автореферати дисертацій із фондів ДНСГБ УААН», (1950–1959). Працівниками Бібліотеки щорічно оприлюднюється близько 350 статей та інших наукових публікацій.

ДНСГБ УААН не лише постійно бере участь у роботі бібліотечних нарад, семінарів тощо, а й сама організує наукові конференції, тематичні читання, в тому числі для молодих істориків аграрної науки. 27 квітня 2007 р. відбувся Міжнародний науково-практичний семінар «Інформаційно-бібліотечні ресурси сільськогосподарських науково-дослідних та освітніх установ України: проблеми формування, захисту і використання».

Враховуючи значний внесок Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН у розвиток сільського господарства,

інформаційно-бібліотечної справи та історії науки і техніки в Україні, багато її працівників були відзначені державними і галузевими нагородами. Відповідно до Указу Президента України від 02.12.1995 р. «Про впорядкування відзначення пам'ятних дат і ювілеїв» 29 листопада 2006 р. відзначалося 75-річчя Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук. Поручено клопотання про надання їй статусу Національної.

Співробітники ДНСГБ УААН та Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського встановили дружні, ділові взаємовідносини. Ми завжди обмінюємось досвідом, допомагаємо один одному у створенні важливих документів, беремо участь у роботі конференцій, семінарів тощо, які організуються нашими установами, що ще на крок наблизить ці дві провідні книгозбірні держави до європейського рівня.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Про створення Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки України Академії аграрних наук* : постанова Каб. Міністрів України від 29 жовт. 2003 р. № 1697 // Вергунов В. А. Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН: історія і сьогодення : до 75-річчя Держ. наук. с.-г. б-ки УААН як наукової установи / В. А. Вергунов. – К., 2007. – С. 292–293. – (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука Україна в особах, документах, бібліографії» ; кн. 20).

2. *Агропромисловий комплекс України* : реферат. журн. / Центр. наук. с.-г. б-ка УААН. – 1999. – К., 1999. – 4 рази на рік.

3. *Вергунов, В. А.* Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН: історія і сьогодення : до 75-річчя Держ. наук. с.-г. б-ки УААН як наукової установи / В. А. Вергунов. – К. : Аграр. наука, 2007. – 478 с. – (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука Україна в особах, документах, бібліографії» ; кн. 20).

4. *Вергунов, В. А.* Нариси історії аграрної науки, освіти та техніки. Ч. 2 / В. А. Вергунов ; УААН, Держ. наук. с.-г. б-ка. – К. : Аграр. наука, 2008. – 563 с. – (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 24).